

ELS ARLEQUINS
DE CANILLO
UN ESCAMOT DE JOVES
AMB UNA DISFRESSA
SINGULAR

ELS ARLEQUINS DE CANILLO.

UN ESCAMOT DE JOVES AMB UNA DISFRESSA SINGULAR

Un grup d'arlequins davant de casa Soldevila als Plans, Ransol, Canillo. Anys 1930-1940. ANA / Fons Casa Soldevila

El protagonista dels dies de Carnaval a Canillo és l'arlequí. Petits i joves –i fins i tot no tan joves– fan les rues disfressats d'aquest personatge molt arrelat a la tradició de les festes de Carnaval canillenques,¹ tot i que amb el pas del temps ha variat el seu protagonisme: si avui dia desfilen dalt d'una carrossa pels carrers de la parròquia i són presents en totes les activitats que s'organitzen, al llarg del segle XX eren els veritables amos de la festa en tots els sentits.²

"El Carnaval era la festa més important de totes. Aquí per Carnaval hi havie els arlequins, un traje

*que era d'arlequins, amb rombos, vermell, flocs, amb coscolles (cascavells), coscolles és lo veritable nom. Una coscolla aquí, una altra aquí, dos aquí i a les cames."*³

*"Quan sentíem els arlequins que portaven aquelles, perquè ara no ho porten, de teles de carner (d'allò que posaven abans, que no hi havia neveres, per a què no vinguessin les mosques pues les caretes eren amb aquelles teles) i, llavons, a tots els veies vestits amb aquells vestits tan bigarrats, amb tot ple de coscolles i retalls que quan els vèiem ens escapàvem, quina por els hi teníem."*⁴

1 El personatge d'arlequí és tan important que fins i tot els gegants de Canillo representen dos arlequins.

2 La festa dels arlequins de Canillo va ser inclosa pel Govern d'Andorra el 23 de juny del 2010 com a bé immaterial a la secció quarta de l'Inventari general del patrimoni cultural d'Andorra, conjuntament amb 14 festes d'interès cultural més. BOPA, any 22, núm. 38.

3 ANA/ARXIU D'ETNOGRAFIA. EE 12 Estudi Etnogràfic (1993-1995).

4 ANA/ ARXIU D'ETNOGRAFIA. EE 73 Estudi Etnogràfic (1993-1995).

ELS ARLEQUINS...

Els arlequins, doncs, eren una veritable mascarada carnavalesca i el seu objectiu era que imperés el desordre que caracteritza el temps de Carnestoltes, és a dir, la broma, la disbauxa i els excessos que precedien els dies d'abstinència de la Quaresma.

*"I lo matí anaven també los arlequins a treure la gent del llit, a fer broma. Una vegada a un, vam dir, demà vindre'm a treure't del llit. I sí, sí, hi vam nar, el vam baixa a la plaça amb lo matalàs, a baix a la carretera [riu]. Ell era d'acord, era de la broma i era d'acord."*⁵

*"Es disfrutava molt allavons. Jo de Carnaval m'en recordo de la Ribera, de veure els arlequins. Mos feven por. Quan sentívom aquelles coscolles mos amagàvom sempre."*⁶

Eren, doncs, els protagonistes de totes les activitats de Carnaval: des del robatori de les olles fins al ball de l'Ossa, passant pel judici dels Contrabandistes.⁷

*"Un escamot d'arlequins, al matí, mos posàvom el vestit i anàvom a les cases, a la casa que podíom prendre l'olla, que allavons es feve un bon caldo, i allavons la portàvom allà al carrer i allí, mira..., tot cosa de riure [...]. La broma que es feve allavons avui no la permetrien ni a dintre de casa ni als cafès ni això. Allavons ere tot permès."*⁸

Aquest robatori de les olles es feia el dilluns de Carnaval. Durant el matí les cases preparaven el típic brou amb la vianda de porc. Els arlequins s'organitzaven en patrulles

Petits i joves –i fins i tot no tan joves– fan les rues disfressats d'arlequins. Any 2011. ANA / Fons Arxiu d'Etnografia

La *norma* més important era la prohibició de treballar i, si els arlequins veien algú que ho feia, el multaven i el preu era pagar-los el beure o el berenar a la plaça del Poble. El càstig era el mateix per als que jugaven a cartes als cafès de la parròquia, ja que també estava vetat pel Carnaval. Fins i tot, en aquella època, no es podia anar calçat amb esclops i els arlequins els amagaven o bé als qui en portaven els els omplien d'aigua.

i, mentre els uns vigilaven que no els veiessin, els altres entraven a les cuines de les cases per endur-se les olles al carrer i es bevien el brou i es menjaven la carn.

5 AEA/ ARXIU D'ETNOGRAFIA. EE 12 Estudi Etnogràfic (1993-1995).

6 ANA/ ARXIU D'ETNOGRAFIA. AE 8 Ramona Naudí de casa Batista de l'Aldosa de Canillo. *Vides de dones*.

7 Aquestes tres farses (robari de les olles, ball de l'Ossa i contrabandistes) formen part de la litúrgia carnavalesca andorrana i les trobem representades en diferents formats en altres parròquies (fins i tot fora de les fronteres es representen diferents balls de l'os) però totes amb el mateix fil conductor. La representació dels contrabandistes i el ball de l'Ossa s'han conservat o recuperat a Encamp i Ordino, i el robatori de les olles a Andorra la Vella a càrrec de l'Esbart Dansaire, totes elles de forma teatralitzada.

8 Relat de Pere Torres de Canillo. [Entrevista realitzada el 2011].

ELS ARLEQUINS...

“Arribaven aquí, prenien l’olla i la baixaven a baix a la plaça i davant de tots, miraven lo que hi havia dins, sense posar-hi res. I llavons ella era qui havia de sortir a recuperar la olla, i havien de ballar. Havia de fer el primer ball ella, amb l’arlequí. I es convidaven.”⁹

Una de les farses més arrelades a la tradició andorrana és la dels contrabandistes.¹⁰ Com en altres parròquies, a Canillo pel Carnaval era el moment idoni per muntar una farsa teatral al voltant del contraban. Així, joves de la parròquia es vestien de contrabandistes el dilluns de Carnaval a la tarda, es penjaven el fardo a l’esquena i corrien pels carrers provocant que els arlequins els perseguissin. Els acabaven enxampant, els duïen al mig de la plaça i els jutjaven.

A Canillo també hi havia hagut una ossa i els arlequins la feien ballar. El dimarts de Carnaval a la tarda, un dels joves de la parròquia es posava dins un sac de tela ple de palla, una pell d’os al damunt i a l’esquena li penjaven una bota de vi grossa i plena d’aire. El ball de l’Ossa representava que ella no volia obeir les ordres dels arlequins i ells li picaven l’esquena fins que feien explotar la bota de vi, que feia un soroll que semblava el tret d’una escopeta, i representava la mort de l’ossa.

El dimecres de Cendra els arlequins també eren els encarregats de jutjar i cremar el Rei Carnestoltes, i durant el judici cantaven:

Els arlequins desfilen pels pobles de la Ribera, Canillo. Generació rere generació, any rere any, els arlequins recorren els carrers dels pobles de Canillo. Any 2011. ANA / Fons Arxiu d'Etnografia

9 ANA/ ARXIU D'ETNOGRAFIA EE 12. Estudi Etnogràfic (1993-1995).

10 El contraban formava part de la vida d'Andorra, però no era considerat com una cosa delictiva, sinó com una feina que ajudava l'economia familiar, estava acceptada socialment i vista com una activitat comercial entre una àrea i una altra aprofitant les diferències de preu. Una manera de guanyar-se la vida extralegal, sense cap més connotació.

*“Home de palla les puces t’han mort
Maleïdes les puces que piquen tan fort.”¹¹*

Altres recorden encara com els més petits també hi participaven i es disfressaven de nans tot passejant el Carnestoltes pels carrers:

“La canalla es posava una panera gran de la roba al cap, girada del revés, amb uns enagos per sobre, i caminaven com uns nans; en deien les mones. El Tonet de Ros va fer dos ninots amb avellaner cap als anys 35. Els va posar de nom Garibaldi i Florentina [...].”¹²

Arrelament històric i el vestit d’arlequí

L’origen dels arlequins és desconegut.¹³ L’arrelament històric d’aquest element festiu es recorda entre la gent gran de Canillo, que la situa a mitjans dels anys 30 del segle XX. No tothom tenia un arlequí a casa, ni tothom participava de la festa i era una disfressa pròpia dels homes solters i casats de Canillo. Les dones no s’hi van sumar fins ben entrats els anys 60.

“Jo no havia vist cap dona arlequí. Eren los homens que els portaven perquè eren arlequins molt grans. D’arlequí jo no havia vist cap. Tampoc no en teniven tothom. Hi havia algunes cases que no en teniven d’arlequí allavons. A la meua casa no en teníom.”¹⁴

Les característiques de la disfressa de l’arlequí de Canillo i la singularitat de les seves funcions durant la festa fan que aquesta tradició adquireixi un cert valor d’excepcionalitat a Andorra. Les dones més grans de Canillo expliquen que la disfressa d’arlequí la feien a casa les mares i les noies de la parròquia. S’utilitzaven peces de roba vella de color clar, preferiblement de color blanc, on es cosien peces de franel·la o de feltre de colors llampants i retallats en forma de figures. N’hi ha que encara recorden que, per fer-se el vestit d’arlequí, havien utilitzat uns calçotets llargs blancs i una samarreta amb mànigues o també un pijama vell.

11 ALCOBÉ, J. (2009). *Els arlequins i el Carnaval de Canillo*. Andorra la Vella: Ex-Libris. Casa Bauró: Fulls de bibliografia, núm. 12. Biblioteca Nacional d'Andorra.

12 FONT, D. (75 anys), de Canillo. *Diari d'Andorra*. 12 febrer del 2008.

13 Hi ha qui ha teoritzat sobre la influència dels carnivals als pobles del departament de l'Erau a França, on el personatge de l'arlequí és present i ja apareix documentat al segle XVII, vestit amb peces de colors virolats i una màscara de color negre que li cobria la cara. Aquesta tradició podria haver influït en els homes andorrans que per les necessitats socioeconòmiques del moment es veïen obligats a migrar seguint els moviments que els generava l'activitat del camp i del bestiar. No s'ha trobat, però, cap document que ho acrediti.

14 ANA/ ARXIU D'ETNOGRAFIA. AE 8. Ramona Naudí de casa Batista de l'Aldosa de Canillo. *Vides de dones*.

ELS ARLEQUINS...

A la vestimenta, que incloïa una caputxa, també s'hi cosien, sobretot als braços i a les cames, unes coscolles (picarols grossos) per procurar fer el màxim de soroll i no passar desapercebuts. Al guirigall que feien els arlequins s'hi sumava una mena de fuet de cuir que feien espetegar contra el terra. Per ser un autèntic arlequí, la disfressa s'havia de completar amb una màscara feta d'una tela metàl·lica molt fina (tela de carner). Alguns dels arlequins s'hi pintaven uns ulls i un nas de color negre i els llavis de color vermell; d'altres se l'embrutaven o l'encarbonaven tota de color negre.

De mitjans del segle XX fins avui: la institucionalització de la festa

Durant els anys seixanta els arlequins de Canillo van començar a participar en les festes de Carnaval de les altres parròquies del Principat, com a Encamp i a Escaldes, on també hi va haver, alguns anys, algun grup d'arlequins,

El vestit d'arlequí es confeccionava a casa i passava de generació en generació.
Any 2011. ANA / Fons Arxiu d'Etnografia

gràcies a la promoció que en va fer Esteve Albert. Amb els anys la festa va evolucionar i es va modernitzar, el jovent del poble va deixar d'organitzar-la i va passar a mans de la Unió Pro Turisme de la parròquia de Canillo.¹⁵ Les activitats pròpies del Carnaval es van traslladar als carrers, on s'organitzaven rues conjuntes entre les diverses parròquies i cada grup tenia la seva carrossa, entre les quals hi havia la dels arlequins de Canillo.¹⁶ Els canvis de ritme de vida i l'augment de l'activitat comercial i turística van fer que la festa es diluís i que els arlequins deixessin de participar en cercaviles.

Va ser als anys noranta que un grup de joves de la parròquia van anar a trobar la junta de la Unió Pro Turisme per plantejar-los la voluntat de tornar als arlequins tal com feien els seus padrins, això sí, adaptant-los als nous temps. Es va donar un nou impuls al personatge de l'arlequí organitzant el primer concurs de confecció de vestits, per al qual les mares dels joves van inspirar-se en la disfressa antiga que havien vist a casa. També van aconseguir readaptar la rua que feia Pro Turisme a Canillo i amb carrossa pròpia els arlequins es passejaven per tota la parròquia.

*"Anàvem a cada poble, no només Canillo poble sinó tota la Ribera [...] i paràvem a les cases que tenien costum de rebre els arlequins [...] i allà on anàvem picaves 'algo' i beviess 'algo' el que vol dir que al final de la tarda anaves amb un estat bastant lamentable. A Soldeu a l'hotel del Naudí; a Ransol a Cal Jordi, a Cal Pirot... als Plans a Cal Soldevila, a Cal Marticella... a l'Aldosa a Cal Bortoló, Cal Batista... a Canillo a Cal Martí i quatre o cinc cases més... totes era impossible, però la gent t'esperava. A mi em va resultar molt curiós els primers anys d'arribar i veure com tenien la taula parada amb el moscatell a punt i la llonganissa tallada i els hi feia una il·lusió tremenda que hi anéssim."*¹⁷

També van recuperar les cançons que s'interpretaven quan visitaven les cases i que els més grans els van ensenyar a cantar; van intentar recuperar les màscares fetes de cuir, de guix o de tela de carner que després pintaven o mascaraven, però sense reeixir en l'èxit, ja que al final feien més nosa que servei, per la qual cosa van optar per la cara pintada.

A mitjans dels anys noranta els arlequins va anar creixent en nombre. De la quinzena de joves es va passar a una quarantena, fins al punt que la mateixa Unió Pro Turisme va

¹⁵ La Unió Pro Turisme de la parròquia de Canillo era un òrgan independent que comptava amb subvencions comunals. S'encarregava d'organitzar moltes de les festes turístiques i culturals de la parròquia, entre elles el Carnaval.

¹⁶ ALCOBÉ, J. Op. cit.

¹⁷ Relat de Landry Riba (43 anys), del Forn de Canillo. [Entrevista realitzada l'any 2018]

El jovent de Canillo s'encarrega de mantenir viva la tradició carnavalesca amb l'ajut del Comú. Any 1990. ANA / Fons Casa Borró

haver d'encarregar una vintena de vestits d'arlequins. Cada any la gent que hi volia participar els en podia demanar un, se'ls deixava i el retornaven al final. Va ser aleshores que va coincidir que molts dels joves de principis dels noranta que van recuperar l'esperit dels arlequins ho van deixar, fonamentalment perquè van anar a estudiar a fora, però també per l'evolució que havia sofert la festa davant l'augment del nombre d'arlequins i la pèrdua de part de la seva essència: "el punt de contacte que s'havia trobat entre els arlequins i la gent del poble es va perdre molt ràpidament quan en va augmentar massa el nombre."¹⁸

Finalment, el Comú de Canillo va acabar absorbint la Unió Pro Turisme i les seves funcions. Avui en dia és el Departament de Joventut de la corporació qui planifica els actes de Carnaval i vetlla per la continuïtat d'aquesta festa. Els arlequins continuen tenint el mateix significat original però les seves aparicions al carrer formen part d'un cartell

festiu organitzat; utilitzen la mateixa vestimenta, amb alguns canvis, com la màscara, que ja no duen, i molts dels joves de Canillo han heretat el vestit del pare o fins i tot del padrí, mentre que d'altres encara se'l fan cosir. De totes maneres, la majoria dels vestits és el Comú qui els custodia i els distribueix entre els joves dies abans de la celebració.

L'escamot d'arlequins continua recorrent els carrers de la parròquia els dies de Carnaval i entra a algunes de les cases més tradicionals del poble, on se'ls dona berenar, sobretot, a partir del dissabte a la tarda, un cop ja s'ha penjat el rei Carnestoltes.

¹⁸ Relat de Landry Riba (43 anys), del Forn de Canillo. [Entrevista realitzada l'any 2018].

Títol

Les festes d'interès cultural. Patrimoni immaterial d'Andorra

Edita

© Govern d'Andorra

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports
Arxiu Nacional d'Andorra

© De les fotografies:

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Arxiu d'Etnografia
Fons Casa Borró
Fons Casa Soldevila

Coordinació i documentació

Arxiu d'Etnografia

Autors

Rosa Burgos i Albert Roig

Correcció lingüística

Servei de Política Lingüística i Àrea de Llengua Catalana

Coordinació gràfica i disseny

Laura López
www.lauragrafica.com

Dipòsit legal: AND."Sep".(35)-2019

Primera edició: febrer del 2019

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment –inclosos la reprografia i el tractament informàtic– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públic.

Fotografia portada:

La roba d'arlequí. Any 2011. ANA / Fons Arxiu d'Etnografia